

HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY

„SZÉKELYKEDÉS”

A „KICSI MAGYAR VILÁGBAN”

(A székely eredetmítosz feléledése 1940 és 1944 között)

És valóban, az újabb impériumváltozás eufóriát váltott ki majd minden székelyből: azt az érzést, hogy nemzeti mivoltukban újra teljes értékű emberekké válnak, anyanyelvükön tanulhatnak korlátok nélkül, a hivatalokban pedig nem szólnak rájuk amiatt, hogy nem az „állam nyelvén” beszélnek.

■ „Hajrá, székely fiúk vagyunk, / Attila volt az ősapánk, / Mi tőle származunk, / Akit rettegetve félt a nagyvilág.” Gyermekkoromban apám olykor, valamilyen hangulati impulzus hatására (amihez nála nem volt szükség alkoholra) rázendített e dalra (természetesen szűk családi körben, eltekintve a lehallgatás sajnos valós lehetőségétől). Volt ebben némi (ön)íronia, hiszen sem ő, sem a szövegíró vérségileg nem mondhatta magát Attila-ivadéknak, ennek pedig mindketten tudatában voltak. És túl e nyilvánvaló tényen, filológiai-nyelvészeti tanulmányai nyomán, apám legalábbis kétkedve viszonyult a források által nem igazolt leszármazási mítoszokhoz. A *Székely diákok indulója* fentebbi sorokkal kezdődő szövegét egyébként Khell István (1889–1972), a székelyudvarhelyi Baróti Szabó Dávid (ma Tamási Áron) Főgimnázium magyar-német szakos tanára írta, a dallamot pedig Kiss Elek zenetanár és karnagy szerezte 1940 szeptemberében (alig két héttel az augusztus 30-iki második bécsi döntés után).¹ A kisebbségi lét szorításából kiszabadult népi-nemzeti életérzés kezdeti örömujjongása szólal meg benne, a hun eredet büszke vállalásával, mely odébb a székely harci erények magasztalásába csap át.

És valóban, az újabb impériumváltozás eufóriát váltott ki majd minden székelyből: azt az érzést, hogy nemzeti mivoltukban újra teljes ér-

Jelen írás a székely eredetmítosz történetét átfogóan vizsgáló, kiadásra váró kutatás – a lehetőségek szerint önállósított – része.

tékű emberekké válnak, anyanyelvükön tanulhatnak korlátok nélkül, a hivatalokban pedig nem szólnak rájuk amiatt, hogy nem az „állam nyelvén” beszélnek. Magyarul fog beszélni a város- és községvázi tisztviselő, a postamester, a csendőr, a katonatiszt, a „jegycsípő” a vonaton, még a színész is a moziban. Ezek a várakozások jórészt teljesültek. De sok székely számára bántó volt, amikor egyes anyaországból érkezett tisztviselők, de katonatisztek, „kakastollas” csendőrök is (akiket a helybeliek együttesen „ejtőernyősöknek” neveztek) lekezelően kioktatták a hivatali illemszabályokról, címekről és rangokról, gúnyos megjegyzéseket fűztek az általuk használt tájszavakhoz, kiejtéshez. Ezek nyilván személyekhez köthető fonákságok voltak, de nem ritkák. Másfelől a magyar állam erőfeszítései Székelyföld gazdasági felzárkózása, elszigeteltségének felszámolása érdekében vitathatatlanok.

Továbbá, a határozott központi irányítású magyar állami-nemzeti propaganda korifeusai kezdettől átértékelték, hogy az országszintű egységesítési törekvések során a székelyek regionális identitása nem mellőzhető, *a székelyek akkor „jó magyarok”, ha közben kicsit „székelykedhetnek”*. 1940 szeptemberében a rádió lejátszotta a *Székely Himnusz*t, illetve 1941 és 1944 között a magyarországi iskolákban kötelezővé tették ennek megtanulását-éneklését, a magyar cserkészek is felvették dalaik közé. Közben, a növekvő népszerűség talaján, álszerzők vallják magukénak az eredetmítoszt magába sűrítő szöveget meg a dallamot – plágiumbotrányig feszítve a húrt –, mígnem Csanády György kénytelen előlépni a szerény háttérszerepből és tisztázni, hogy a szöveget ő írta, a dallamot Mihalik Kálmán szerezte egy misztériumjáték, a zárt körben évente megismételt *Májusi nagyáldozat* betétjeként. Ami viszont lényeges: a székelység tudatában az eredetmítosz 20 évig lappangó jelenléte újra teljes nyilvánosságot nyer.

E nyilvánosság az országgyűlési példabeszédekben is érvényesül, így Laky Dezső kormánypartí képviselő 1940. november 26-án elhangzott felszólalásában: „A múlt év márciusa óta Kárpátalja gerincein megint magyar őrtüzek lobognak és Csaba királyfi is büszkén gondolhat arra, hogy nem nyög már járom alatt késő nemzedéke, a székely nép.”²

A népszerű kalendáriumok szerkesztői is igyekeznek a székely mitikus történelmet a hazafias propaganda részévé tenni. Székely Igric (véltetően ál-) néven jegyezve az 1941-es *Erdélyi Naptár* egyik oldalán *Köszöntő az 1941-ik esztendőre* címmel olvashatunk egy alkalmi verset, amely híven tükrözi a székely regionális és magyar nemzeti identitás harmonizálására való (ezúttal talán kissé erőltetett) törekvést: „Árpád vezér népe, Csaba szittya népe, / Egy egész a kettő együtt összetéve, / Így lesz, mit óhajtunk, és amit a sors ad: / Erős, diadalmas, boldog Magyarország...”³

A magyar államhatalomnak a székelyek tartós bizalma elnyerése érdekében tett gesztusai sorában feljegyzendő a Marosvásárhelyen, 1941-ben létesített katonai oktatási intézmény nevének kiválasztása: *Magyar Királyi „Csaba királyfi” Honvéd Gyorsfegyvernemi Hadapródiskola*. Az iskola keretében – a hangsúlyosan érvényesített magyar nemzeti irányultságú nevelés mellett – helyet kapott a hun-székely mondabeli Csabához köthető hagyományok kialakítására való törekvés. Erről tanúskodik az intézmény 1944-ben kelt indulója (Margócsy László kiképző őrnagy szerzeménye), mely megidézi „Csaba királyfi” alakját, „a hadak útján vágató lovon”. Ugyanezt ábrázolja Gergely Mihály főhadnagy-rajztanár grafikája, amelyet az 1944. június 6-i zászlóavatás meghívójára tervezett. (Később az iskola vén diákjai ezt a motívumot emléktáblába faragtatták, amelyet

1993 júniusában Kőszegen, a volt Alreáliskola falán helyeztek el.)⁴ E történet kuriózuma, hogy a vén diákok visszaemlékezése szerint (!) 1946-ban, az iskola frontra vezényelt növendékeivel ugyanazon – brit katonák által őrzött – fogolytáborba került Szervátiusz Jenő „hadapród-őrmester” (civilben szobrászművész) „Csaba királyfi egyméteres faszobrát megfaragta, és a tábor foglyainak nevében elküldte a svájci vöröskereszt elnökének, aki ezért őt repülővel soron kívül hazajuttatta volna, ám ő ezt nem fogadta el.”⁵ (Érdekes volna tudni, mi lett a szobor sorsa...)

Ugyancsak jelképes gesztus volt a magyar országvezetés részéről, hogy 1942 januárjában, amikor az ún. Vitézi Rend területi szervezetei, az addig csak számozással megkülönböztetett vitézi törzsszékek nevet kaptak, a Marosvásárhely székhellyel működő (a rend Maros-Torda, Udvarhely, Csík és Háromszék vármegei tagjait tömörítő) 10. számú törzsszék hivatalos elnevezése *Csaba királyfi 10. sz. vitézi törzsszék* lett.⁶

Az is tény, hogy az 1940–44 közti időszakban jelentős állami támogatással számos kiadvány jelent meg, amely Székelyföld természeti szépségeit, épített örökségét, népi kultúrájának kincseit és mindennemű szellemi értékeit ismertette közérthetően, olvasmányosan. Ezekben többnyire háttérbe szorultak a székelység eredetére vonatkozó – akadémiai körökben továbbra sem szűnő – tudományos viták, a véleménykülönbségek mentén megfogalmazódó újabb elméletek, ezzel szemben tág teret kapott a mitikus múlt. E kiadványok sorából – terjedelme, sokoldalú és sokszínű jellege, a Székelyföldön megmozgatott szellemi potenciál (szerkesztők, szerzők, adatközlők), a támogatók nagy száma révén – kiemelkedik a *Székelyföld írásban és képen* című kötet.

A Dávid István (1884–1954) főszerkesztésében, „Székelyföld visszatérésének első évfordulójára” megjelent közös vállalkozás rengeteg hiánypótló ismeretet vonultat fel *A Székelyföld és a székelyek; A Székelyföld tájai; A Székelyföld vármegei, városai, falvai; A Székelyföld meséi, mondái, hagyományai* című részekben. Különösen színvonalasak a Bányai János (1886–1971) által írt geológiai és földrajzi tematikájú fejezetek, ezek évtizedekre megalapozzák a székelyek lakta táj kutatását. A tájegység gazdag mese- és mondavilágát ismertető fejezetet Lendvai Ferenc (1895–1962) újságíró szerkesztette, ebben megtaláljuk több hun–székely tárgyú történet rövid foglatát – így a Csaba mondát is: sommásan-sűrítetten, de a Lugossy József által 1855-ben közölt, majd népiskolai olvasókönyvek révén közismertté vált „eredeti” változat minden lényeges elemével: „Attila halála után két pártra szakadtak a hunok s a legyőzött népek fellázadtak. Aladár elesett a testvérharcban. Csaba elindult kelet felé, hogy a magyarokat hívja segítségül, és közös erővel foglalják el ismét a szép hazát. De háromezer vitézt itt hagyott, hogy *székeljének* itt, amíg visszatér a magyarokkal.

Mielőtt visszaindultak Szittyaországba, áldoztak a tűznek, a víznek, a levegőnek és a földnek. Megesküdtek, hogyha a székleyeket ellenség támadná, visszatérnek a világ végéről is. Ott esküdtek meg, ahol az Olt vize ered. Még a határig sem értek, megrendült a föld és jelezte, hogy bajban van a székely. Visszajött Csaba a seregével és széjjelverték az ellenséget. Azután ismét fölkerekedtek, de még kétszer vissza kellett térniök, hogy segítsenek testvéreiken. Negyedszer elértek szerencsésen Szittyaországba.

Száz év is elmúlt s a székelyek hiába várták Csaba királyfit és a magyarokat. Akkor ismét ellenség ütött a hegyek közt élő székelysége. Minden oldalról körülvették őket, és sehonnan sem jött segítség. Amikor az utolsó csatára készülőd-

tek, éjnek éjszakáján megvilágosodott az ég, s a csillagok fényes ragyogása közepette megjelent Csaba királyfi, nyomában régholt vitézei. Az ellenség szétfutott rémületében.

Csaba és vitézei ismét fölszálltak a csillagos égboltra, és visszaszánguldottak azon az úton, amelyen jöttek. Ragyogó fehér por verődött a paripák lába nyomán, el sem enyészik az égről soha. Ez a Hadak Útja: a tejtűt.”⁷

A kötetben külön oldalszámozású részben kerül bemutatásra *A Székelyföld társadalma, amelyben szerepelnek mindazok, akik adatszolgáltatásukkal vagy megrendelésükkel a mű megjelenését lehetővé tették.* A hatalmas információhalmaz viszont nem mondható teljes terjedelmében igényesnek, szembetűnik az egész kiadványra kiterjedő következetes tudományos ellenőrzés hiánya, e tekintetben egyfajta „sietség” érzékelhető, melyet feltehetően a közelgő évforduló indokolt.

A székelyek hun eredete című fejezet szerzője dr. Dobos Ferenc (1881–1949), a székelyudvarhelyi Baróti Szabó Dávid Főgimnázium történelem szakos tanára. A szerző véleményét a kérdés vitájában a fejezetcím is tükrözi. De ezen túlmenően ő a Csaba mondát is megpróbálja a történelmi való részeként bemutatni, így – mint oly sokan előtte, meg utána is – célirányosan bocsátkozik bonyolult forrásértelmezési fejtegetésbe, amelyben vezérfonalként Ammadée Thierry Attiláról és utódairól írt kibővített művét használja, Szabó Károly fordításában. Aból indul ki, hogy „Attilának sok feleségétől annyi fia volt, hogy egy kisebb nép kitelt volna belőlük. De ezek közül csak hatról emlékezik meg a történelem.” Közülük az egyik – Thierry adatai szerint – „Gheims, kinek anyja az egyik leghatalmasabb germán fejedelemnek, Ardarik gepida királynak húga volt. Ez atyja birodalmának felbomlása után a maga népével anyai nagybátyjának, a gepida királynak országába húzódott s annak utódainak fennhatósága alatt késő vénségéig kormányozta a maga népét.

A Gheimsre vonatkozó fenti állításból két dolog világosan kitűnik. Az első az, hogy sem Ardarik király, sem utódai nem láttak ellenséget Gheims királyfi kiscsiny népében, mert akkor nem tűrték volna, hogy késő vénségéig kormányozhassa azt. [...]

De ahhoz, hogy kormányozhassa, okvetlenül szükséges a második következtetés. Ez az, hogy a beköltözés után a gepidák Gheims népét nem osztották szét kisebb-nagyobb csoportokra és telepítették le maguk közé, hanem egy tömegben, külön telepítették le, mert a kormányzás csak így volt lehetséges.

Sőt ez a jóindulatú, mondhatni barátságos viszony Gheims halálával sem szűnt meg, mert fia Mundó (a név feltűnően hasonlít Attila atyjának, Mundzukanak nevéhez) követte atyját a gepida királyok kegyében és népe kormányzásában mindaddig, míg Traserik királlyal össze nem veszvéen, az üldözni kezdette. Erre Mundó néhányad magával elmenekült Görögországba, hol különböző kalandok után a lovasság legfőbb parancsnoka lett, s döntő szerepet játszott a Niké-lázadás leverésében. Pár év múlva, fia halálát meg akarván bosszulni egy ütközetben, ő is elesett.

Tehát Gheims Attila birodalmának felbomlása után a maga népével bevonult és letelepedett a gepidák országába, fia pedig több mint fél század múlva néhányad magával elmenekült Görögországba. Önként kínálkozik az összehasonlítás a székely nép száján századokon át élő hagyománnyal, hogy Csaba királyfi 3000 harcossal menekült Erdély hegyei közé. S ha első szent királyunknak keresztény István neve mellett fél század múlva is feljegyezték pogány magyar Vajk nevét: miért ne maradhatott volna meg a Gepidiába költözött hunok között vezérüknek

hun Csaba neve a bizonyára germán anya által adott Gheims név mellett? Régi szövegmód a székelyek között az olyan távozó után, kit soha nem kívántak viszontlátni: akkor gyere haza, mikor Csaba Görögországból! Vagyis soha. Hátha felcserélték az apát a fiúval? Nem Gheims-Csaba ment el örökre, hanem fia, Mundó. [...]

Úgy hiszem, a fentiekből valószínű, hogy Attila halála után a hunok egy töredéke Gheims nevű fiának vezetése alatt a *gepidák országába* húzódott s Mundó nevű unokájának elmenekülése után is ottmaradt.

De hát hol volt a gepidák országa? [...] ...A gepidák Attila birodalmának felbomlása után a *Tiszától a Keleti-Kárpátokig* terjedő területet szállották meg és ott több, mint száz éven át, 566-ig erős országot alkottak. [...]

Mivel az ország urai, a gepidák éppen a honvédelemre való tekintettel országuk nyugati és délnyugati részén telepedtek le tömegesebben: én nem látok semmi lehetetlenséget abban a feltevésben, hogy Gheims hunjai a Kárpátok keleti és déli szorosainak védelmét kellett, hogy vállalják a kapott otthon fejében. Azokat a szorosokat kevesen is meg tudták védeni. Ha azonban Erdély középső részein telepítették volna le őket, ott éppen kis számuk miatt már nem szállhattak szembe sikeresen a szorosokon már bejött nagyobb számú ellenséggel. [...]

Ez csak egy hozzászólás akar lenni a székely nép hun eredetének kérdéséhez. Megjelölni egy kiindulópontot, mely van olyan támaszték a hun eredet mellett, mint más népektől való származtatás nem egy hipotézise. De reánk nézve sokkal erősebb bizonyíték az a szájhagyomány, mely az őseinktől századokon át fennmaradt egészen napjainkig.”⁸

A Dobos Ferenc által hivatkozott Ammadée Thierry sokat foglalkozott Attilával és birodalmával. Tanulmánya előbb a *Revue des deux mondes* folyóiratban jelent meg 1852-ben, majd 1855-ben már magyarul is olvasható volt, Szabó Károly fordításában. A francia eredetit Thierry is könyvvé bővíti 1856-ban, majd újabb kiadásban 1864-ben (utóbbi már a magyar történészek, legfőképpen Szabó Károly kiegészítő-helyesbítő észrevételeit is tartalmazza), végül ezt fordítja ismét magyarra Szabó Károly 1865-ben, ebből idéz Dobos. Gheims, akivel ő Csabát azonosnak véli, Thierry bővített művében jelenik meg, a francia történész e kérdésben *Jordanesre, Teophanesre, Anastasius Bibliothecariusra* és *Georgios Kedrenosra* hivatkozik. Csakhogy Jordanesnél a jegyzetben megadott (50.) fejezetben nem találjuk Gheims nevét. Mundo viszont valóban felbukkan Jordanes könyvében, noha nem éppen pozitív hősként: „Ez a Mundo ugyanis Attila családjából származott s a gepidák népe elől menekülvén, túl a Dunán műveletlen és lakatlan vidékeken kóborolt. Miután a baromtolvajok, rablók, gyilkosok legnagyobb részét mindenünnen összegyűjtötte, [...] s a szomszédokat fosztogatva ezen csavargók királyává tette magát.”⁹ A Thierry által idézett, Gheimset említő szerzők eléggé későiek: Theophanes bizánci történétíró és egyházi férfiú 759 és 817 között élt (azaz jócskán több mint 300 évvel Attila halála után), Anastasius Bibliothecarius (aki főleg Teophanes művéből vette adatait) 810 és 878 között, Georgios Kedrenos pedig a 11. században.¹⁰

Összegezve: Dobos Ferenc elmefuttatása amellett, hogy túlön-túl bonyolult, meglehetősen ingatag forrásalapokon áll. Továbbá, ha mégiscsak létezett egy hasonló nevű Attila-fi, semmiféle okát nem sejtjük annak, hogy Kézai Simon krónikájának Csabájával azonosítsuk. A törekvés viszont egyértelmű: a Hun Birodalom összeomlásával egykorú forrásokból hiányzó, de a köztudatban népszerűvé vált Csabának valós személyként is helyet kell keresni a hunok történetében.

Ebbe a „Csaba-keresésbe” bekapcsolódik a szépirodalom is. Wass Albert 1943-ban megjelent *Vérben és viharban* című regényében az a Csaba áll elénk, akit ugyanő három évvel korábbi könyvében¹¹ az unokájának mesélő mezőségi öregember szavaival megrajzolt. Csakhogy itt már ezt a mondabeli Csabát egy forrásokban szereplő valós történelmi személlyel, Attila Dengezik nevű fiával azonosítja, illetve ezen a néven szerepelteti. A *Vérben és viharban* lapjain Dengezik a keletrómai császár unokája, békés természetű, éles eszű de megfontolt gondolkodású fiatalember, aki palánkkal és vizes árkokkal védett táborhelyek kialakításával igyekszik óvni a „Kicsi Hunországba” (Erdélybe) szorult népet, a harchoz szokott embereit földművelésre, igényes gyümölcsstermesztésre tanítja, időtálló gerendaházakat építtet velük, istállókat-csűröket a háziállatoknak, gabonának meg téli takarmánynak, és csak akkor hadakozik – egyébként vitézül és hatékonyan –, amikor a helyzet erre kényszeríti: „Döngött a balta a hegyekben s nótaszó mellett, vidám ácsok dolgoztak tavasztól őszig. A nép épített, dolgozott, izzadt, engedelmeskedett.”¹² Továbbá ő az, aki népe védelme érdekében elindul válogatott harcosaival keletre, a téli esték egyre homályosuló regéiben emlegetett „őshazába”, hogy az ottmaradt hunokat segítségül hívja az országot háborgató idegenek ellen, erről az útról pedig soha sem tér vissza. Röviden szólva, a *Vérben és viharban* Dengezikje szinte mindenben azonos a mondabeli Csabával.

Hogy miért választotta Wass Albert a középkori krónikák, illetve a monda Csabája alteregójaként Dengeziket, nem tudni. Merthogy a források erről az Attila-ivadékról egészen más képet festenek. A korabeli, illetve ahhoz közel álló kútfők alapján Thierry – összehasonlítva őt testvéreivel – a következő jellemrajzot adja: „Denghizik [...] Ellák után leginkább hasonlít atyjához, vagy, helyesebben mondva, legkevesebb különbözött atyjától. Nem mintha nem volt volna meg Denghizikben egy barbár hódító sok tulajdona: vállalkozási szellem, vakmerőség, s egész a nyugalom lehetetlenségéit csigázott tevékenység; de hasztalan kereste volna az ember benne a lángész azon világát, mely Attilát, az alkalom szerint, vakmerő vagy türelmes emberré, könyörületlen katonává vagy ravasz politikussá tette, ki soha nem csaló előrelátással bonyolította a szövevényt, melyet kardjával volt kettévágandó s ki végre még jobban ura volt magának mint másoknak. Denghizikh mellett s mintegy ellentétesül szemlélhetjük a fiatal Hernákhót, ki vele a családi tanácsban befolyásával versenyzett, e szelid békés jellemet, ki bátyjának mindenben ellentéte volt.”¹³ A forrásokból elősejlik valódi Dengezik jellemének és viselt dolgainak megfelelő csúfos véget ért: a Balkán északi peremén, a Duna közelében, a keletrómai sereggel hadakozva vesztette életét, fejét Konstantinápolyban karóra tűzve diadalmasan hordozták.¹⁴

Wass Albertnek a hun–magyar mítoszt, tételesen a Csaba-mondát idéző két regénye a maga idején jelentős könyvsiker volt. A *Csaba* csupán 1940-ben háromszor jelent meg (kétszer a Révai, egyszer az Erdélyi Szépművés Céh kiadásában), majd újra 1941-ben (Erdélyi Szépművés Céh), illetve 1943-ban (Révai). Hasonló olvasottságnak örvendett a *Vérben és viharban*: 1943-ban a Nemzeti Könyvtár jelentette meg Budapesten, majd ugyanabban az évben a Stádium Nyomda, illetve még egyszer a Nemzeti Könyvtár.

A magyar–székely vérségi és sorsközösség szimbólumának tekintett székely eredetmítosz újjáéledő, államilag is támogatott kultusza háttérbe szorította ugyan e hagyomány valós alapjainak történeti-kritikai kutatását (Dobos Ferenc írását sajnos nem tekinthetjük ebbe illeszkedőnek), de nem szüntette meg telje-

sen. Annyi történt, hogy ez mondhatni kizárólag a szakma berkeiben zajlott, ami pedig publikussá válhatott belőle, az hasonlóképpen szűk körben volt hozzáférhető. 1944-ben Szeged város könyvtárának és múzeumának kiadványaként jelent meg Moór Elemér (1891–1974) nyelvész-művelődéstörténész tanulmánya a magyar és székely eredetkérdésről. Ebben a szerző arra a következtetésre jut, hogy a hun eredet hagyomány 13. századi krónikáiról tudós klerikusok találmánya, a Csaba-monda pedig Jordanes szövege és Anonymus *Sobamogera*-története¹⁵ tudatos kombinálásából születhetett. Tekintve a korhangulatot, meglepődünk azon, hogy meg sem próbál diplomatikusan fogalmazni: „A Csaba-komplexum tudós eredete [...] már szinte kézzelfoghatóan nyilvánvaló; valami nemzeti mondát vagy hagyományt abban csak az fedezhet fel, aki a középkori krónikások előadásával szemben már elvileg is a teljes kritikátlanúság álláspontjára akar helyezkedni, hogy összes tudakos fabuláikat nemzeti hagyományként tisztelhesse. Arra nézve pedig szintén semmi kétségünk nem lehet, hogy a Csaba-komplexum és a székelyek hun származásának a regéje egy műhelyben készültek.”¹⁶

Ettől függetlenül a Csaba-mítosz a köztudatban megállíthatatlanul gyűrűzött tovább, a népszerű kiadványok folyamatosan ébren tartották a hozzá kötődő érdeklődést. Egy 1943-as kalendáriumban olvashatjuk Petres Kálmán (1887–1927), Párizsban elhalt erdélyi költő *Székely nóta* című versét, ebben a következő két szakaszt:

*Székely vagyok, hegyország fia,
Csaba tudója, keresője,
A marosszéki piros páris
S a vadvirágok szeretője,
A vadvirágok szeretője.
[...]
A legszebb út a hadak útja.
A legszebb föld a Csaba földje,
Élet lesz még a halálom is,
Ha itt nyugszom a székely földbe,
Ha itt nyugszom a székely földbe!¹⁷*

E forrást azért tartom különösen érdekesnek, mert mind társadalmi, mind földrajzi léptékben mérve is tanúsítja a korabeli kalendáriumok terjedését. Az itt felhasznált példányt egy váci könyvkereskedés antikváriumában vásároltam, a jegyzetek számára üresen hagyott sorokat tartalmazó naptári rész oldalain pedig egy alföldi, Szentes környéki parasztcsalád kézzel írt feljegyzéseit olvashatjuk.

A Csaba mondáját magába foglaló székely eredetmítosz tehát 1940 és 1944 között újra szabadon áramlik szerte egész Magyarországon, iskola, cserkészmozgalom, rádió, ismeretterjesztő irodalom és népszerű kalendáriumok útján. Lelkes terjesztői közül sokan aligha sejtik, mások pedig nem akarnak tudomást venni arról, hogy közeleg az idő, amikor Csaba ismét „nem kívánt” személlyé válik, mítoszban, dalban és történelemben egyaránt.

■ JEGYZETEK

1. Péter Attila: *In memoriam Khell István*. Pandion Kiadó, Székelyudvarhely, 1999. 104–105.
2. Hermann Gusztáv Mihály – Orbán Zsolt: *Csillagösvény és göröngyös út*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2018. 428. Laky Dezső (1887–1962) statisztikus, közgazdász, politikus.

- 1939–1944 között a Magyar Élet Pártjának országgyűlési képviselője, 1940–1941 között közellátásért felelős tárca nélküli miniszter.
3. Székely Igric: *Köszöntő az 1941-ik esztendőre*. Erdélyi Naptár 1941. XXI. Minerva Irodalmi és Nyomdai intézet R. T., Kvár, 1941. 35.
4. Vécsey László (szerk.): *A marosvásárhelyi Magyar Királyi „Csaba királyfi” Honvéd Gyorsfegyvernemi Hadapróiskola története. 1941–1945*. [s. n.], Tatabánya, 1998. 147–149.
5. Uo. 114.
6. Tátrai Szilárd: *A Vitézi Rend története a harmincas évektől a felszámolásig*. https://epa.oszk.hu/00000/00018/00012/07tatrai.htm#_ftn113 [letöltés : 2025. 05. 15.] A Vitézi Rend 1920-ban jött létre, Horthy Miklós kormányzó kezdeményezésére azzal a szándékkal, hogy különböző előnyökkel (pl. ún. „vitézi telekkel”) jutalmazza, egyben lojális, félkatonailag szervezett rétegbe tömörítse azokat a katonákat, akik a világháború idején, illetve az azt követő forradalmak elfojtása során kitűntek.
7. Dávid István (főszerk.): *Székelyföld írásban és képen*. Kaláka, Bp., 1941. 355.
8. Dobos Ferenc: *A székelyek hun eredete*. In: Dávid István (főszerk.): i. m. 10–13.
9. Jordanes: *A gótok eredete és tettei*. Latinból fordította és jegyzetekkel ellátta Dr. Bokor János. Kiadja a „Brassói Lapok” nyomdája, Brassó, 1904. 131. (Jordanes a 6. században élt, önmagát gót származásának valló itáliai történétíró.)
10. Thierry Amadé: Attila. Attila fiai és utódai története a magyarok Európába telepedéséig. Ford. Szabó Károly. Ráth Mór kiadása, Pest, 1866. 254.
11. Wass Albert: *Csaba*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2000.
12. Uő: *Vérben és viharban*. Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2002. 90.
13. Thierry Amadé: i. m. 227–228. Többben, a 18–19. század fordulójától napjainkig, a krónikák Csabáját az Attila udvarában megfordult Priszkosz rétor (majd később Jordanes) által említett *Hernákkal* (más olvasatban *Irnák*) próbálták azonosítani vagy helyettesíteni. A „Csaba-keresés” tehát a 40-es években csupán új lendületet nyert régi-új foglalatosság.
14. Thierry Amadé: i. m. 250.
15. Sobamogera: Anonymus említ egy, a honfoglalás után a Balkánra telepedett magyar csoportot, melyet az ott élők neveztek volna így. Ő e kifejezést a középgörög *sabos* (=ostoba) szóból származtatja, tehát „ostoba magyarok”, mert nem tértek vissza hazájukba. A kifejezés körüli értelmezési viták (beleértve a *Csaba* személynévhez való kapcsolását) a mai napig tartanak.
16. Moór Elemér: *A honfoglaló magyarság megalapítása és a székelyek eredete*. Somogyi-könyvtár és Városi Múzeum, Szeged, 1944. 49–50.
17. Petres Kálmán: *Székely nóta*. Erdélyi Katolikus Népszövetség Naptára, 1943. 84.

